

MAARJA JA MAARJAMAA - AMBIVALENTNE DISKURSUUS EESTI KULTUURIRUUMIS¹

Marju Kõivupuu

Tallinna Ülikool, humanitaarteaduste instituut

Abstract St Mary and St Mary's Land - Ambivalent Discourse in the Estonian Cultural Space St Mary (Maarja) and St Mary's Land (Maarjamaa) play an important role in one way or another as ambivalent examples of cultural and religious syncretism. Estonians, on the one hand, consider themselves to be a relatively non-Christian (non-religious) nation or country. On the other hand, the insignia of St Mary's is used for important national badges of honour, to represent various local identities (e.g. parish insignia), to construct a visual identity (e.g. "St Mary's Land" calendars illustrated using photos), in patriotic songs and stem texts, and in other contemporary celebrations of traditional calendar holidays etc. The author provides a short overview of the discourse about St Mary and St Mary's Land using examples of the development of the names for Estonia and St Mary's Land, places related to St Mary, traditional and clerical St Mary's Days, plants named after Mary and national badges of honour etc.

Marju Kõivupuu. Tallinn University School of Humanities

Keywords: Estonian culture, religion, St Mary

---

¹ Artikkel on valminud personaalse uurimistoetuse rühmagrandi PRG398 raames.

*Tõest', armsam on mul hinga
su põues, Maarjamaa,
kui võõral piiril õnnes
ja aus elada!*

Lydia Koidula, „Sind surmani“ (1867)

Kui kõneleme Eestist kui Maarjamaast, siis ilmselt meist enamiku esimesed emotsioonid sellega seoses on seotud maalähedase turvalise lapsepõlve, kauni romantilise mineviku, kodu ja kodumaa pühadusega. Meie kujutluste Maarjamaa on pigem maa- kui linnamaastik. Seda kuvandit toetavad ja kinnistavad argikultuuris visuaalselt näiteks kasvõi Maarjamaa-teemalised seinakalendrid², mille fotovalikus domineerivad Eesti kaunid romantilised – et mitte öelda neitsilikud – maastikuvaated Lõuna-Eesti õrnrohelisse kevadisse lehestikku mähkunud kuplite vahel sinetavate järvesilmadega, jaanikuised metsalilledest kirendavad niidud, saarte kiviaiad, rabade salapärane sügisvaikus või jõululumme mattunud kuused taamal taevasse kõrguva kukk-tipus-kirikutorniga. Keeleteadlane ja esseist Fanny de Sivers on oma esees „Maarjamaa ja Maarja“ öelnud, et sõnast Maarjamaa „kiirgab soojust ning õrnust, lapsepõlve muretust ja rõõmu. Sellega seostub kujutluses ka kodune „marjamaa“, kus sinetavad mustikametsad ja piiluvad tumeroheliste läikivate lehtede vahelt punased pohlad. Ja võib-olla mõjub meeldivalt ka emotsionaalselt laetud m, mis võimaldab mina-lähedasi assotsiatsioone.“ (Sivers 1992:71)

Maarjamaa nime kasutamine topograafilise sümbolina on Eestis nii tänapäeval kui lähemas ja vähe kaugemaski minevikus olnud suhteliselt populaarne. See on samavõrd ka eestlase religioosse sünkretismi ja ambivalentuse koloriitne näide: ühelt poolt väidavad eestlased end ju olevat suhteliselt mittekristliku/mittereligioosse rahva, kellele ristiusk toodi „tule ja mõõgaga“, teisalt on eestlaste rahvakultuuris ja riiklikes sümbolites Maarjal ja Maarjamaal üsna lai kasutusväli alates riiklikest teenetemärkidest (Maarjamaa rist) ja lõpetades näiteks paastumaarjapäeva (25. märts) kui rahvapärase naistepüha tähistamise populaarsuse taaselustamisega 20.-21. sajandi vahetuse Eestis.

² Vt näiteks Maarjamaa kalender 2018 ja Maarjamaa kalender 2020 jne.

Nende ridade kirjutamise aegu, septembris 2016, kui avati Eesti Rahva Muuseum uues hoones Raadil, vallandus (sotsiaal)meedias nii religioosse kui ka ilmaliku taustaga inimeste meelepaha, et kirikureformatsiooniga kaasnenud pildirüüset pühakodades püüti populaarses vormis mõistetavaks teha virtuaalset Maarja kuhu reaalselt jalahoobiga purustades. Kildudeks purunenud virtuaalse Maarja kuhu taastus ekspositsioonis küll kiiresti, kuid eetiliseks ei peetud seda, et (püha) naise kujutist lüüakse jalaga. Avalikkuse surve oli nii suur, et muuseum korrigeeris ekspositsiooni ja Maarjat jalalöögiga purustada pole nüüd enam võimalik – see puruneb teatud intervalli järel ise ja taastub kiiresti tervikuks.³

Siinkirjutaja võtabki alljärgnevalt anda põgusa ülevaate Maarjast ja Maarjamaa diskursusest Eesti kultuuriruumis kui ühest religioosse sünkretismi värvikast näitest.

MAARJAMAA KUI KULTUURIGEOGRAAFILINE RUUM

Kui Eesti Kirikute Nõukogu (EKN) kuulutas 2015. aastal välja ürituste sarja „Kaheksa sajandit Maarjamaad“, võeti selle sündmuse tähistamise lähtekohaks 1215. aastal toimunud Lateraani neljas kirikukogu, mil paavst Innocentius III olevat kuulutanud Eesti- ja Liivimaa Neitsi Maarja, Kristuse ema, jumalaema maaks. Maarjamaa (*Terra Mariae*, *Terra Mariana*, ka *Terra Matris*) kujunes sajandite jooksul kõigi Vana-Liivimaa alade (hilisema Eesti ja Läti) üldiseks nimetuseks.

Nimetatud sündmuse tähistamine põhjustas teoloogide ja ajaloolaste hulgas diskussiooni teemal, kas see on ka ajaloolistele faktidele tuginedes põhjendatud. Teoloog Jaan Lahe oli seda meelt, et Eestimaast kui neitsi Maarjale pühendatud maast hakati rääkima-kirjutama juba oluliselt varem. Osundan (Lahe 2014): „Nimelt mainitakse Liivimaad kui Neitsi Maarja maad Lübecki Arnoldi kroonikas juba varem, 1186. aastal, seoses Liivimaa piiskopkonna rajamisega, mille keskuseks sai Riia. Henriku „Liivimaa kroonika“ andmetel pühitses Riia piiskop Albert Riia

³ Vt nt Kohler (2016), kus tsiteeritakse peapiiskop Urmas Viilmat: „Kui eksponaadi autorid näevad selles figuuris lihtsalt üht kuhu, mida lõhkudes meenutatakse pildirüüset, siis usklike inimeste jaoks, keda on Eestis jätkuvalt ka 500 aastat pärast neid sündmusi, on selle figuuri puhul tegemist endiselt Neitsi Maarjat kujutava pildiga, mille lõhkumine jalalöögiga on vastuvõetamatu ja riivab usulisi tundeid ning mõjub pilkena“; Sputnik (2016) jne.

toomkiriku koos kogu Liivimaaga „õndsaima jumalaema Maarja auks“ ning see sündmus on dateeritud aastaga 1201 või 1202.“ Ka juhib Jaan Lahe tähelepanu asjaolule, et Eesti- ja Liivimaa ei olnud ainus Maarjamaa Euroopas. Nimelt kujunes 12. ja 13. sajandil tavaks, et uued, ristosõja käigus vallutatud alad pühendati Neitsi Maarjale. See oli seotud tollase rüütlikultuuriga – Neitsi Maarjast sai vaimuliku rüütli südamedaam. Nii oli ka Neitsi Maarja, Maria, Kristuse ema, Jumalaema siin sõdiva Saksa ordu ja selle haru Liivi ordu ning nende valduste kaitsepühak. See vastas tollal tärnanud marioloogilisele entusiasmile. Ka Ave Maria palve pärineb samast perioodist, XII sajandist, Toomas Paulile osundades täpsemalt Flandriast (Paul 1999: 41-42):

*Ave Maria, gratia plena,
Dominus tecum,
benedicta tu in mulieribus,
et benedictus fructus ventris tui Iesus.
Sancta Maria mater Dei,
ora pro nobis peccatoribus, nunc, et in hora mortis nostrae.
Amen.*

*/Ole tervitatud, Maarja, täis armu,
Issand on sinuga;
õnnistatud oled sa naiste seas
ja õnnistatud on sinu ihu vili Jeesus.
Püha Maarja, Jumala ema,
palu meie patuste eest nüüd ja meie surma tunnil.
Aamen./*

Rüütlite ees lehvib Maarja lipp, kus Maarja sümboolika tähendab nii meretähte (*stella maris*) kui ka keisrinna (*imperatrix*) (Paul, *op.cit.*): „Nõnda, nõnda valvab mere täht alati oma Liivimaad; nõnda, nõnda kaitseb maailma valitsejanna ja kõikide maade keisrinna alati omaenese maad; nõnda, nõnda käsutab taeva kuninganna maapealseid kuningaid.“ (HLK 1982: XXV:2, 223; Paul, 1999: 42).

Teoloog Vello Salo on samuti seda meelt, et väide, nagu oleks Innocentius III pühitsenud Eesti neitsi Maarjale ja andnud seega Eestile justkui Maarjamaa nime, kuulub pigem rahvusromantiliste müütide hulka. Ka kroonik Henriku andmetel pühitses piiskop Albert 1201. aastal Neitsi

Maarjale kogu Liivimaa (HLK 1982: VI:3, 39). “Kogu” – see tähendab, et Neitsi Maarjale pühitseti kõik siinsetel aladel elavad hõimud, kuid ei antud maale mingit uut nime. Vello Salo sõnul tuleb – tuginedes Henriku Liivimaa kroonikale – Maarjamaa ristisaks nimetada piiskop Meinhardt, kes 1190. aasta paiku asutas augustiinlaste ordu konvendi, kelle matrooniks või patrooniks sai valitud neitsi Maarja (Õkva 2014; Salo 2010; Salo 2014). Teadaolevalt suhtus ka reformaator Martin Luther neitsi Maarjasse austuse ja lugupidamisega, pidades teda naise ja emaduse eeskujuks ning selgitades Jeesus Kristuse neitsist sündimist (Luther 2012).

Vaieldamatult on ajaloolaste ja teoloogide diskussioon teemal, kuidas ja millal ning kelle algatusel hakati praegust Eesti ala Maarjamaaks nimetama, osa kesksest Maarjamaa-diskursusest Eestis. Siinkohal on ilmselt paslik meenutada ka ühte väidetavalt 17. sajandist (täpsemalt 1697. aastast) pärit kirikuvisitatsiooni protokollist käibele läinud väljendit *püha Maria maa kaikes paikas* ehk siis püha Maria maa on ju igal pool, kõigis paigus (Valk 2003:22, Kello 2004:33, Kõivupuu 2015 jpt). Väidetavalt põhjendanud niimoodi üks Mihkli kihelkonna talupoeg kommet matta surnuid ka/ikka veel külakalmesse, mitte alati selleks ettenähtud pühitsetud kalmuaeda kiriku juures .

MAARJAMAA KUI EESTI KIRJANDUSLIK- POEETILINE TOPONÜÜM

Naastes Maarjamaa kui sümboli, kujundi ja/või poeetilise toponüümi juurde, tõdeme, et Eesti kirjanduslikuks ja/või poeetiliseks nimetuks kujunes-kinnistus Maarjamaa siiski suhteliselt hilisel perioodil, 20. sajandi esimesel poolel, kui Eesti kirjanduses, iseäranis lüürikas domineerisid ekspressionismi mõjud. Vabadussõja traagika ning teisenenud kõlblus toetus suuresti kristlikule eetikale, mis loomingus avaldus religioosete motiivide ja sümbolite kasutamises. See oli Eesti kirjanduses periood, mil „mitmed luuletajad pöörasid rohkem tähelepanu iseendale: lapsepõlvele, oma kujunemistee poeetilisele analüüsile, emotsionaalsele taustale (üksioleku motiivid), sotsiaalsete ebakohtadega põimitud mina-elamustele, filosoofilistele mõtisklustele. Tihti paigutati mälestuspildid looduskeskkonda ja kodumaastikku. Niisuguste tagasivaadete tundetoon ulatus nostalgiasst õnnehetkedeni, kibedusest enesesüüdistamiseni, kriitilisusest

agressiivsete vastuhakkudeni. Lüürik püüdis määrata oma kohta elus, mõtestada lahti tegelikkuses esinevaid seaduspärasusi.“ (Kepp 2012)

Poeet Henrik Visnapuu avaldab 1927. aastal luulekogu „Maarjamaa laulud“, kust leiame muuhulgas ka järgmised read, mis üsna otsesõnu osundavad Eesti maa ja rahva ajaloo keerdkäikudele ja traagilisele saatusele 20. sajandi alguses elanud inimese vaatepunktist (Visnapuu 1927):

*Sa oled lopsakas söödamaa
võõrastelle täkkudelle,
sa,
minu südame Maarjamaa!
Ole rõõmus, kui lüüakse näkku,
sina pühitset kurbuselle,
Estonia,
selja takka raiutakse sind kui laustu,
nagu roogu pekstakse sind tuulen.
Ära unusta müüti
Maarjamaast,
minu kodumaa!*

Tõsi, Maarjamaa nime kui poeetilist toponüümi kohtame kirjanduses tegelikult juba oluliselt varem, nimelt 1867. aastal avaldatud Lydia Koidula luuletuses „Sind surmani“ (Koidula 1867).⁴ Tuginedes siinkohal Vello Salole (2014), peaks see olema väidetavalt esmakordne Maarjamaa kui poeetilise toponüümi kasutamine eestikeelses trükisõnas. Ka kuulub Koidula kõnealune luuletus n-ö igihaljaste või – Rein Veidemanni loodud terminit kasutades – tüvitekstide hulka: seda on eri aegadel viisistatud (Kunileid, Mattiisen) ning korduvalt ette kantud ka laulupidudel, sealhulgas Eesti taasiseseisvumis-aegsete öölaulupidude aegu. Samuti on märgilise tähendusega seegi, et luuletus kuulub n-ö „esimesse ärkamisaega“, kus isa⁵ ja tütar Jannsenid on eestluse „esimese laine“ konstrueerimise kesksed tegelased, kelle mõju eestlaste identiteedikuvandile on märkimisväärt ka nüüdisühiskonnas.

⁴ Kuula ka Olesk, Otsus (1993). Luuletuse esitab Velda Otsus, kommenteerib Peeter Olesk.

⁵ Lydia Koidula isa, „postipapa“ Johann Voldemar Jannsen kinnistus Eesti ajalukku ajalehe „Pärnu Postimees“ esimeses numbris (1857) avaldatud pöördumisega, mis teadupoolest algab sõnadega: „Tere, armas eesti rahvas...“, kuulutades ärkamisaja algust.

Eesti taasiseseisvumise käigus 1990ndatel, nõukogude perioodi järgsel nn „teisel“ ärkamisajal sai rahva hulgas populaarseks Villu Kanguri-Tõnis Mägi „Palve“ ehk „Looja, hoiä Maarjamaad“ (1988):

*Looja, hoiä Maarjamaad
ja andesta meile me vead.
Looja, kaitse Eestimaad,
peod selleks palveks nüüd sean.*

*Looja, hoiä hiiepuid,
sest ladvad neil lāngus on maas,
Looja, kaitse kodutuid,
kord nad ehk tulevad taas.*

*Kirjas on Aegade Raamatus,
õndsad on need, kes ei näe,
uskudes on see on saamatus,
kui keegi läeb.*

*Looja, hoiä Maarjamaad,
Looja loodab, sest teab.
Milleks need ladvad on kaarjamad,
peod, mille palveks ma sean...*

Et Looja hoiaks Maarjamaad.

Ka selle teksti ridade vahele on peidetud eestlaste traagiline aja- ja kohalugu, lahkumine kodumaalt mitte enese vabal valikul, sunnitud ja mitte nii väga sunnitud poliitilised ja religioossed(ki) valikud. Ent sellestki luuletusest või laulust – kuidas keegi soovib – saame kindlasti rääkida kui ühest tugeva sümbolväärtusega tekstist Eesti lähema mineviku pöördelistel aegadel, mil ajastule tunnuslikult pöörduiti taas näoga kristliku kiriku poole, vaimustudes nii kiriklikest kombetalitustest inimese elukaare kontekstis (ristimised, leerid, laulatused, matused) kui kirikukalendri kesketest tähtpäevadest (jõulud, lihavõtted, tänu-püha, suvised), pidades teisalt samaaegselt pühaks ka looduses asuvaid sakraalpaiku.

MAARJA ISIKUNIMENA

Nimeuurijate väitel iseloomustab eestlasi eesnimede paljususe ning nime-moe küllaltki kiire vaheldumine (Mäeniit 2011; Hussar 2014; Henno 2003b). Eesti eesnimede kohta on andmeid 12.–13. sajandist alates. Tol ajal kasutusel olnud läänemeresoome hõimude nimesüsteemi kuulunud muistsed isikunimed asendusid 16. sajandi lõpuks ristiusustamisega kaasa tulnud nimedega, enamasti laenati nimede lühikujud ja neid mugandati (Mari, Jaan). Laennimed moodustavad meie eesnimistu püsikihistuse (Alender, Henno *etc* 2002:7). Väidetavalt on Maarja üks vanemaid eesti keeles kodunenud Maria hääduskujusid

Olgu siinkohal meenutatud, et kristianiseerimine ei toonud ka kogu Euroopas kohe kaasa eesnimede vahetust, kuigi n-ö argiarvamus on seda kinnistanud. Orienteeruvalt 4. sajandini kandisid inimesed eelkristlikke nimesid ning tasahilju hakati kasutama ka kristlikku eesnimevara, millele omakorda andis hoogu 3. sajandil alguse saanud laste ristimise tava – ristimine ja nimeandmine kuulusid nüüdsest kokku. Sellega seoses kandisid eelkristlikud nimemaagiaga seotud uskumused üle kristlikku konteksti – hakati uskuma, et (ka) pühaku või eeskujuväärse kristlase nimi tagab lapsele õnne ja edu nii siinses kui seelses ilmas. Umbes sealtmaalt saavutasid laialdase leviku naiste nimed Anna ja Maria (Maarja) (Henno 2003a, Mäeniit 2011:82).

Jättes teadlikult vahele Maarja kui eesnime kasutamise sajandite jooksul, saab tõdeda, et ka tänapäeval on eesnimi Maarja Eestis ja/või eestlaste hulgas suhteliselt levinud. Eesti statistika andmebaasi kohaselt kandis seda nime 2018. aasta 1. jaanuari seisuga 1847 naist ja see oli populaarsuselt 99. naisenimi. Kõige enam on Maarja-nimelisi vanuserühmas 25–29, kus selle nime kandjaid on 10 000 elaniku kohta 56,34 ja kõige rohkem on Maarja-nimelisi sündinud detsembris, jõulukuul (SA 2019: Maarja). Niisiis saame statistikale tuginedes näiteks väita, et Maarja kui tütarlapsele sobiliku eesnime populaarsus langes kokku Eesti taasiseseisvumisega 1990ndatel ja ajaga enne sedagi. Maakonniti esineb seda populaarset nime kõige enam Tartus ja Põlvas. Tartus on kaks Maarjale pühendatud kirikut: EELK Tartu Maarja kogudus ja RKK Tartu Pühima Neitsi Maarja Pärispatuta Saamise kogudus. Põlvas asub EELK Püha Neitsi Maarja kogudus. Kas siin võib näha teatavat seost eesnime valikuga, on

muidugi iseküsimus, mis vajaks täpsustamist, kuid paratamatult selline küsimus võib tekkida: kas saame väita, et kiriku nimepühak mõjutab ka tänapäeval kohalike tütarlaste eesnimevalikut?

Eesnimi Maria on tegelikult ivake populaarsemgi, olles Eestis sageduselt 9. naisenimi. 2018. aasta 1. jaanuari seisuga kandis seda nime 7677 inimest. Ootuspäraselt on selle nime kandjaid enim Ida-Viru maakonnas, kus Maria-nimelisi on maakonna 10 000 elaniku kohta 105,87. Eestis elavad Mariad on suhteliselt eakad, kõige rohkem on selle nime kandjaid 85+ vanuserühmas ning enim on seda nime pandud augustis ja märtsis. Teadupoolest on 25. märts kiriku- ja rahvakalendris paastumarjapäev (SA 2019: Maria) ja Maria nime näib olevat pandud enim neile tütarlastele, kes teoreetiliselt pidid sündima Eesti Vabariigis vahetult enne II maailmasõja puhkemist, enne pöördelisi sündmusi Eesti vabariigi ajaloos. Sõandan oletada, et suur osa Maria-nimelisi on usutunnistuselt oletatavasti ka õigeusklikud, kes valivad lapsele nime kirikukalendrist. Aga ka see väide vajaks eraldi täpsustamist, samuti seegi, kas ja kui palju Maria-nimelisi asus Ida-Virumaale elama nõukogude perioodil mujalt Nõukogude Liidust.

MAARJA(MAA) EESTI MAASTIKUL

Vaieldamatult on maastik üks huvitavamaid vahendeid, viise ja võimalusi meid ümbritseva kultuuri mõtestamiseks ning ka ühiskonna ja selle liikmete identiteedimäärangute peegeldamiseks. Väites, et maastikul on mälu, personifitseerib inimene maastikku ning maastik saab seeläbi inimeste suulise ja kirjutatud ajaloo lahutamatuks osaks (Kõivupuu 2014).

Tuntud usundiloolane ja filosoof Mircea Eliade arutleb oma töös „Sakraalne ja profaanne” sakraalse ruumi eksisteerimise üle uskliku inimese maailmanägemises, väites, et religioosse inimese unistuseks oleks kogeda elu sakraalses reaalsuses ehk teisisõnu see ongi tema jaoks ainuõige ruum (Eliade 1992 IV: 55). Selle teooria üheks illustreerivaks näiteks on seto usundiline pärimus ning kristlikud legendid, mis paigutavad piiblitegelased tegutsema kodusele maastikule või poeetilise folkloori vahendatud mõttemaastikele (rahvalaulud). Seto naiste regilauludes satub jutustaja/laulik kas teed käies või abi otsides müütilise maja juurde, milles elavad Jumal ja Maarja: *Juhtusin ma Jumalate lävele, Maarjate müüri*

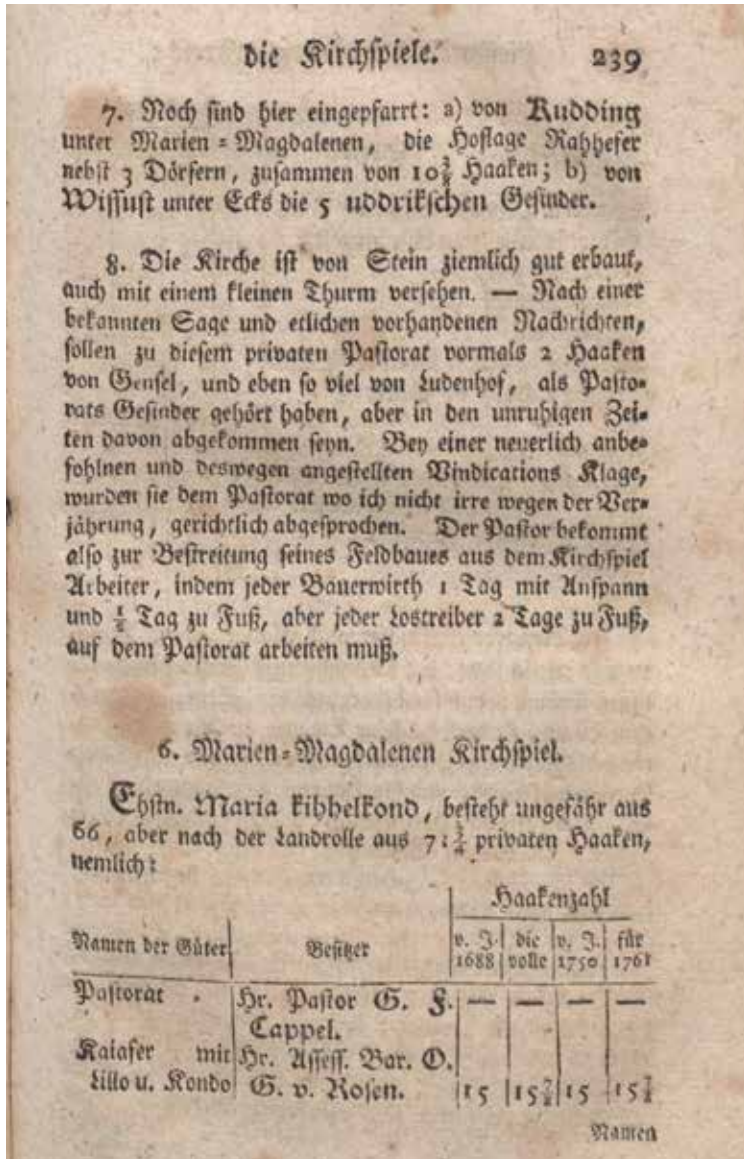
juurde jne. Meeksi lähedal Pelsi küla Annekivil olevat rahvapärimuse kohaselt istunud lisaks Ristija Johannesele ka Neitsi Maarja ema, Püha Anna. Annekivile viidi ohvreid – tapeti lammast ja osa sellest ohverdati. Ohverdajateks olid enamasti naised ning kivi juures ka pidutseti. Usuti, et lambaohvri toomine tagab lammastele hea sigivuse ja villakasvu (Kõivupu 2011: 158-159).

Maarjamaal leidub arvukalt erinevaid Maarja-nimelisi paiku: Maarja nime kandnud kabeliasemeid, kabeleid või kirikuid. Lõuna-Eesti ja Põhja-Läti rahvapärases toponüümikas on kõrvu Maarjamägi ja Essu/(j)essu/isa/taevaisa mägi. Hargla kihelkonna kõrgeim tipp on Essemäe Lipumägi, mis kandis Struve-Tenneri triangulatsiooni dokumentides nime Mario-mäggi, ulatudes 124 meetrit üle merepinna, kust selgete ilmadega oli näha kogu ümbruskond kuni Koivaliinani. Essemäel tegi Friedrich Georg Wilhelm Struve 19. sajandi algul astronoomilis-trigonomeetrilist mõõdistamist ja kiitis oma kirjatöodes muuhulgas ka kohalike metsade ilu. Kas Essemägi ja Mariamägi on Jeesuse ja tema ema Maarja (Maria) nimedest kohalikku keelemurdesse mугandunud või on vana Võrumaa marjamäed sootuks iidsemad nimed, väärrib omaette arutelu. Võrdluseks võib tuua sõna *mar* tähenduse mordva keeltes – selle vaste on mägi (Kõivupu 2011:26-27).

Lõuna-Eestis Räpina kihelkonnas asuva Linte küla Maarjamäel kasvab pühaks peetud pärn. Seda paika on kirjeldanud O. Ugart 1922. aastal Räpina kihelkonnakirjelduses. Rahvapärimuse kohaselt on tegemist olnud ohvrikohaga, kuhu jaaniõhtutel on toodud putru, piima, võid. Hiljem, arvatavasti 15.-18. sajandil on seda kohta kasutatud matusepaigana, külakalmena (Kõivupu 2011: 144-145)⁶. Pärn kasvab kalmemäel praegugi, koht on arheoloogiamälestisena kantud muinsusväärtuste registrisse.

Linnalises maastikus on tänapäeval ilmselt enim tuntud Tallinnas asuv Maarjamäe asum Pirita linnaosas, mis sai nime Maarjamäe (*Marienberg*) lossilt, mille omanik, krahv Anatoli Orlov-Davõdov nimetas arvatavalt oma tütre auks. Oletatavasti võib olla inspiratsiooniks olnud ka Maarjaorg (*Marienthal, Vallis Mariae*), mida tänapäeval tunneme lihtsalt kui Pirita jõe orgu (Päll 2016b: 356).

⁶ Vt ka KMRR nr 11543.

Illustratsioon 1: Maarja-Magdaleena kihelkonna mainimine August Wilhelm Hupeli teoses *Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland* (Hupel 1782).

Neitsi Maarjale on Eestis pühendatud kolm kirikukihelkonda. Praegune Tartu-Maarja kihelkond, mis teadaolevalt oli olemas juba 13. sajandi teisel poolel – esmamainimine 1471 kui *kerspel Johannis* (Tartu linnas asuva Jaani kiriku järgi) ja 1782. aastal kui *Tarto kihelkond*. Uus kogudus eraldus sellest 1838. aastal ja sai endale uue, Maarja kiriku, millega seostub ka kihelkonna praegune nimi (EE 12 2003:585-586).

Teine Tartumaa Maarja-nimeline kihelkond Maarja-Magdaleena sai sellise nime all tuntuks alles 17. sajandil, kuigi kihelkond oli moodustatud samuti 13. sajandi teisel poolel (toonase nimega *kerspel to der Nyenkerken*) ning selle kirjalik esmamainimine pärineb aastast 1443. Kihelkonna praegune nimi tuleb kiriku nimepühaku nimest⁷ (Päll 2016c:356). Maarja-Magdaleena nime kannab ka EELK Mustamäe kogudus, mis peab oma mitteametlikuks sünnipäevaks 2008. aasta septembrit⁸. Üks tuntumaid Maarja-Magdaleenale pühendatud kirikuid asub Raplas.

Virumaal on Väike-Maarja kihelkond, mis algselt kuulus Simuna kihelkonda ja eraldus sealt arvatavalt kas 14. või 15. sajandil (EE 12, 2003). Ka kihelkonnanimi Märjamaa arvatakse mõnede allikate kohaselt pärinevat Maarjamaast. Kihelkond asutati 14. sajandil (esmamainimine 1364) ning 1420. aasta kirjapaneku põhjal - *Mareinma* – ongi spekulieritud võimalusega, et nime lähtekohaks on Maria või Maarja. Ka on 14. sajandil Märjamaale ehitatud kirik pühitsetud Maarjale. Kohanime uurijad on siiski pigem seisukohal, et toponüüm Märjamaa on tuletatud nimisõnast *märg:märja* (Kallasmaa 2016: 406). Kuigi kihelkonnad ei ole mitme inim põlve vältel enam haldusüksustena ametlikult kasutusel olnud, on need jäänud põhiüksusteks vanema rahvakultuuri ja murrete uurimisel ning nende kunagised piirid on nüüdseks maastikul pruunide siltidega tähistatud⁹.

Üle kogu Eesti leiame arvukalt Maarja nime kandnud kabeliasemeid, kabeleid või kirikuid. Vahest ehk kõige tuntumaid Maarja kabeleid on Eestis tänaseks niivõrd-kuivõrd säilinud kaks. Neist üks asub Naissaarel. Naissaare Püha Maarja kabeli ehtasid rannarootslased, pannes sellel sakraalhoonele nurgakivi 1853. aastal. Kabel põletati maha Esimeses

⁷ Vt ka: KMRR nr 24066.

⁸ Vt lähemalt EELK MMMK.

⁹ Kihelkonnapiiride tähistamine sai alguse 2009. aastal. Esimesi kihelkondi, mis sai pruuni taustaga sildi, oli Tartu-Maarja kihelkond. Selle aktsiooniga tähistas Eesti Rahva Muuseum oma juubeliaastat.

maailmasõjas, kuid Eesti iseseisvudes saarele naasnud elanikud otsustasid ehitada uue kabeli, mis pühitseti sisse 1938. aastal¹⁰ - paar aastat enne seda, kui saar taas elanikest tühjendati. See oli ainus eestiaegne hoone, mis pärast pikki okupatsiooniaegu saarele alles jäi. EELK Tallinna Rootsi-Mihkli koguduse eestvedamisel on kabel (mitmetes tänastes allikates ka kirik¹¹) nüüdseks taastatud.

Viru-Nigula püha Nikolause kihelkonnakiriku naabruse ehitatud ja Neitsi Maarjale pühitsetud roomakatoliku-aegne kabel on teadaolevalt vanim kivist sakraalehtis Virumaal. Kabelit on mitmetes allikates nimetatud Sõja-Maarja kabeliks, sest ta olevat üksiti mälestustähis 1268. aastal Viru-Nigula lähistel toimunud lahingule Liivi ordu ja venelaste vahel. Ehituslikult sarnaneb kabel arhitektuuriajaloolaste hinnangul Kesk-Venemaal Okaa ülemjooksul 13. sajandi algul kujunenud väikekiriku-tüübile. Pärast luterlikku kirikureformatsiooni jäi kabel hoolduseta ning on tähelepanuväärne, et 17. sajandi keskpaiku kabel lammutati ainult osaliselt. Pole välistatud, et kardeti rahva meelepaha, kuna tegemist oli ühe tuntuima palverännakute sihtpaigaga Eestis. Sealtmaalt lagunes kabel omasoodu edasi. 1998. aastal tunnistati kabelivaremed kultuuriministri vastava määrusega kultuurimälestiseks ning – osundades vastavale määrusele – on kabelivaremed tänapäeval „kasutusel turismiobjektina“. Sellest, et Maarja kabeli juurde on käinud palverändurid mitmest ilmakaarest ning maarahvas siin oma ohvritalitusi toimetanud, annavad tunnistust nii ajaloolised ürikud kui kirjapanekud rahvasuust. 1647. aastal võtab Eestimaa konsistorium Tallinna maapäevale kaevata, et endiste kabelite, aga ka ristide, hiite ja allikate juures lubamatult palju ohverdatakse. Teiste hulgas nimetakse ka Viru-Nigula Sõja-Maarja

¹⁰ *Pühapäeval, 11. septembril kell 2 päeval on Naissaare kabeli pühitsemine, millest osa võtavad piiskop Rahamägi, rootsi praosti k. t. Hj. Pöbl ja Rootsi meremisjoni esindaja õp. K. Nilsson. Peale nende saabuvad pidulikule sündmusele väliskülalistena Rootsist Rootsi ewangeelse kiriku esindajana õpetaja Bergman Stokholmist ja rootsi kiriku diakoonia-walitsuse esindaja. Kabeli pühitsemistalituse peab piiskop H. B. Rahamägi ühes assistentidega eesti keeles. Sellele järgneb rootsikeelne jumalateenistus. Naissaarel, kus elavad rootslased kuuluvad peamiselt Tallinna rootsi kogudusse, puudus juba mõnda aega jumalateenistuste pidamiseks wastaw hoone. Maailmasõja ajal põletati wana kabel wenelaste poolt, kuna enne seda toimunud ewakueerimise puhul kabelis leiduwad esemed toodi Tallinna Mihkli kirikusse, kust need nüüd on jälle paigutatud uude kabelisse. Uus kabel sai toorel kujul walmis juba 1934. a., wahpeal korjati kabeliehitamiseks raha. Praegu on kabel jumalateenistusteks korras, peale torniosa, kus weel toimuwad wastawad tööd. (Naissaare uue kabeli pühitsemine. Eesti Kirik, 08. 09. 1938).*

¹¹ Vt KMRR nr 2651.

kabelit (Kõivupuu 2011: 126-127). 1663. aastal kirjeldab ka Adam Olearius ohverdamist Sõja-Maarja kabeli juures (Olearius 1996: 122-123),

Tallinna ja Narva vahel, kaks miili Kunda rüütlimõisast, mitte kaugel kihelkonnakirikust seisab vana kokku langenud kabel, mille juurde ümberkaudu elavad mittesakslased igal aastal heinamaarjapäeval tihti palverännakuid korraldasid, mõned ühe kabelis asetseva suure kivi ümber põlvili ja alasti roomasid ja oma söögiohvreid tõid, et nendel ja nende karjal aasta läbi hästi läheks, või kui nad haiged on, jälle terveks saaksid. Säherduste palverännakute ajal ilmus kohale igasugu markitante, nii et asi viis õgimise ja lakkumise, hooramise, tapmise ja muude ränkade pahedeni. Meie ajal [1635] ei olnud säherdune kõlvatus veel mitte täielikult kõrvaldatud, kuigi sinatse paiga pastorid selleks palju vaeva olid näinud ja neid tunduvalt vähendanud.

Värvikaid kirjeldusi rahvapäraste ohvritalituste kohta selles paigas on teisteltki, keda 19.-20. sajandil on ühel või teisel viisil huvitanud siinse maarahva oma- või ebausk (Jung 1910:121):

Hiljemal ajal on selle kabeli juures ebajumalateenistusi peetud, kuhu inimesed Wenemaalt ja ümbertringi kaugelt kohtadest Heina-Maarjapäewaks kokku rännanud ja sealt õnne ja abi otsinud. Õpetaja nõudmise peale on Tallinna kuberner, krahw Eerik Akselson Oxenstiérna, seda ebajumalateenistust sealt kaotada ja soldatite läbi nende ebajumalaid hävitada lasknud. Aga mis awalikult päewaajal ei wõinud sündida, seda tehti öösel, et palja põlwede peal kabeli ümber roomati, ehk kolmkorda ümber käidi, kus jumalakartmata kerjajatele, kes seal istusiwad, leiba ja raha jagati, wäikseid lapsi ehk laste särkisid ohwerdati, abi otsiti, wahaküünlaid põletati ja kes enesele tütart ehk poega soowis, selle tarwis oliwad wahast nukud tehtud, mis siis kuradile ohwerdati. Nii palju keelati, kui wõidi, mis üle seda, see jäeti Jumala hooleks, kunni see asi iseenesest kaob.

Tänapäeval on Eesti katoliiklased taas elustanud traditsiooni korraldada kord aastas, heinamaarjapäeval Maarja kabeli varemete juurde palverännak. Seda nimetatakse ka Eesti tuntuimaks katoliiklaste palverännu-paigaks, kuhu on oodatud ka teiste uskkondade esindajad¹².

Maarjale on Eestis pühendatud arvukalt kirikuid. Eesti Evangeelses Luterlikus Kirikus on neid 20, Eesti Apostlik-Õigeusu kirikus 6, Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirikus 9, lisaks Pühtitsa Jumalaema Uinumise

¹² Loe lähemalt Viru-Nigula palverännak 2014 ja Taremaa 2016.

Stavropigiaalne Naisklooster, rahvapäraselt Kuremäe klooster (Maarja Kirikud 2014).

Neitsi Maarjale pühendatud kirikutega kaasnev rahvapärinus on seotud rahvusvaheliselt levinud muistenditüübiga kirikusse müüritud Maarja-nimelisest neiust

Maarja-Magdaleena kirik sai sellest nime, et külast võeti üks naine, mille kelle nimi oli Maarja-Magdaleena. See naine müüriti, ta oli, õigemini, veel tüdruk, ta müüriti sinna kiriku seina sisse. Ja see koht, kus kiriku seina sisse ta müüriti, see koht on praegu olemas seinas, ja plaadi peale kirjutatud. Täpselt ma ei ole vaatamas käinud, sest ma täpselt ei tea, kus kohas ta on. Selle tüdruku nimi oligi Maarja-Magdaleena ja selle järgi pandigi kirikule nimi Maarja-Magdaleena. (RKM Pataste 1983)

Lisaks esines nimi Maarja 19. sajandi algupoole ka 11 mõisa ja karjamõisa nimes (Ernits 2016: 356). Näiteks asub Harju maakonnas Kernu vallas Maarja küla, mis tekkis 1920ndatel Ruila karjamõisa – Maarjamõisa väljale (Päll, 2016a: 355).

Ent Maarja nimi sümbolväärtusega kohanimena leiab kasutamist ka tänapäeval – 2001. aastal Põlvamaale asutatud Maarja külas elavad intellektipuuetega täiskasvanud (Maarja külast 2019).

MAARJA JA MAARJAPÄEVAD RAHVAKALENDRIS

Talupoegade igapäevaelus sulandusid koduringi uskumustesse ja kommetesse nii Püha Maarja, Kadri (Katariina) kui ka teised kristlikud pühakud. Rahvas on neilt tuge leidnud ja austanud neid ohvriandide ja palvetega, jätkates muistseid sissejuurdunud traditsioone. Maarja-kultus kajastub arvukate maarjapäevade näol rahvakalendris, mis küll oma nimetuses toetub kirikukalendrile, kuid on aja jooksul sobivaks ja harjumuspäraseks osutunud. Igal pühakul on rahvakommetes ja -kalendris oma ülesanne, tavaliselt kaitsmisfunktsioon (Paulson 1997: 121-122). Tähtpäeva(de) nimetus on küll kristlik, kuid sisu agraarne (töökeelud, naiste tervise ja iluga seotud rituaalsed toimingud) nagu teistegi eesti rahvakalendri¹³ tähtpäevade puhul.

¹³ 25. märts – paastumaarjapäev, 2. juuli – heinamaarjapäev, 15. august – rukkimaarjapäev (Maarja surmapäev), 8. september – ussimaarjapäev (Maarja sündimise päev). Roomakatoliku kirikus pühitsetakse veel 2. veebruari kui Maarja puhastamise päeva (hilisem Issanda templisse toomise päev) ja 8. detsembrit kui Maarja eostamise päeva.

Kiriku- ning rahvakalendri maarjapäevad märgivad olulisi sündmusi Neitsi Maarja elus. Eesti rahvakalendris on maarjapäevad samuti suuresti säilitanud oma agraarse tähenduse ja sisu, millele viitavad ka maarjapäevade rahvapärased nimetused: ussimaarjapäev ehk Maarja sündimise päev 8. septembril; heinamaarjapäev ehk Maarja kohtumine Eliisabetiga, ka Maarja koduotsimise päev 2. juulil; rukkimaarjapäev ehk Maarja surmapäev (taevamineku- ehk uinumise päev) 15. augustil; küünlapäev (pudrupäev) ehk Maarja puhastamise päev 40 päeva pärast Kristuse sünni 2. veebruaril ning paastumaarjapäev (punamaarjapäev, kaps(t) amaarjapäev) ehk Maarjale Kristuse sünni kuulutamise päev 25. märtsil (Kõivupuu 2018: 215-227).

15. augustit tuntakse eesti rahvakalendris rukkimaarjapäeva nime all, kristlaste jaoks aga on tegemist Neitsi Maarja surmapäeva ehk Jumalaema Uinumise püha (ka Maarja taevassevõtmise pühaga), mis on Pühtitsa (Kuremäe) kloostri kirikuaasta tähtsaim püha – kloostri nimepäev. Kes on sel päeval sattunud kloostrisse, kuhu kogunetakse lähemalt ja kaugemalt, on saanud näha ehk tuhandetesse küündivat järjekorda inimestest, kes kõik tahavad juua või koju kaasa võtta siinse püha allika vett. Maa- ja taarausulised tähistavad sel päeval suurt rukkiemapäeva¹⁴. Eenok Haamer on oma magistritöös väitnud, et maarjapäev võis eelkristlikul ajal olla üks maarahva tähtsamaid pühi – maaema püha, mille tähistamine on aegade jooksul unustatud ja kristliku kultuuri poolt n-ö „üle kirjutatud“ (Haamer 1972). Tõenäoliselt tugineb Haamer Ants Viiresele, Oskar Looritsale ja Matthias Johann Eisenile, kes on väitnud sama – Maarja on sajandite jooksul algse maaema või maajumala asemele asunud, sest temasse suhtutakse kui hella emasse (Viires 1995:150-15; Loorits 1951, 138-47; Eisen 1929: 69-84).

Üsnagi populaarseks on tänapäeval Eestis saanud paastumaarjapäev (25. märts) kui naiste püha. Tähtpäeva populariseerijaks said 1995. aastal Viljandi kultuurikolledži naisüliõpilased koos õppejõud Ene Lukka-Jegikjaniga. Püha taaselustamise lähtekohaks oli naise rolli (ümber)mõtestamine taasiseseisvunud Eesti ühiskonnas, tuginedes talupojakultuuris kinnistunud väärtustele ja rituaalidele ja/või rohkem või vähem vastandudes nõukogude ühiskonnas populaarsele rahvusvahelisele naistepäevale (8. märts),

¹⁴ Lähemalt Suur rukkiemapäev (15.08).

mille keskmeks oli töötava naise väärtustamine ühiskonnas. Paastumaarjapäeva tähistamine on kantud ka Eesti vaimse kultuuripärandi nimistusse¹⁵, kus väidetakse, et maarjapäeva taasavastamine on paljude eesti naiste jaoks saanud aastaringi üheks tähtsündmuseks: talupojatraditsioonist tuntud rituaalide toel (pannkookide küpsetamine, maarjapuna joomine, päikese tervitamine regilaulude ja loitsudega, pühapuudele lintide sidumine jne) püüavad naised väidetavalt korrastada oma maailma, tõsta eneseteadvust, tugevdada sidemeid eri põlvkondade vahel (Lukka-Jegikjan 2017).

Ka heinamaarjapäeva, 2. juulit, on 21. sajandil, kus vaimsele ja materiaalsele kultuuripärandile senisest suuremat tähelepanu pööratakse, hakatud taasavastama, rekonstrueerima, keskendudes sel päeval naiste käsitööle, lõngade ja tekstiilide värvimiseks sobilike heintaimede korjamisele¹⁶. Kuid vaieldamatult tähistatakse seda tähtpäeva ka kirikuteskogudustes, kuidas igal konkreetsel juhul kusagil (Untera 2016).

Neitsi Maarjat võib pidada õigeusu kiriku ja nii ka seto rahva armastatuimaks pühakuks ning tema ikooni võib leida peaaegu kõigist Setomaa elamutes asuvatest pühase- ehk ikooninurkadest. Ka on Maarja õigeusklike setode regivärsilistes rahvalauludes oluline persoon, keda kujutatakse kogu ilma emana, naiste pühaku ja kaitsjana ja kelle poole pöörduakse sageli palvetes (Sivers 1992).

Õigeusu kirikus pühitsetakse järgmisi maarjapäevi: 8. september – neitsi Maria sündimine (väike ehk ussi-maarjapäev), 21. november – neitsi Maria templisseviimise püha (leemeti-maarjapäev), 2. veebruar – Issanda vastuvõtmine ehk templisseviimine (küünlapäev); 25. märts – neitsi Maria rõõmukuulutamine (paastu-maarjapäev); 15. august – Jumalasünnitaja uinumine (rukkimaarjapäev). Lisaks pühitsetakse väiksemaid maarjapäevi: 2. juuli – Jumalasünnitaja aulise rüü toomine Konstantinoopoli Vlaherna kirikusse V sajandil (heina-maarjapäev); 1. oktoober – Jumalaema kaitsmine; ning imettegevate Jumalaema ikoonide mälestuspäevi: 22. oktoober – Kaasani pühakuju päev (Kõivupuu 2018:220).

Lisaks Maarjale kui pühakule pühendatud tähtpäevadele saame Maarja puhul rääkida ka jõuludest ehk Jeesus Kristuse sündimise päevast,

¹⁵ Eesti Vaimse Kultuuripärandi nimistus on 2019. aastaks kaks paastumaarjapäeva tähistamise kohta käivat sissekannet: Lukka-Jegikjan 2017 ja Kannistu 2018.

¹⁶ Näidetena võib tuua üritusi Sillaotsa talumuuseumis (Ettevõtmised 2018; Ettevõtmised 2019) ja Pikamäe talus (Heinamaarjapäeva tähistamine 2010) jne.

mis on fikseeritud 25. detsembrile. Jeesuse sünnistseeni juurde kuuluvad loomulikult Joosep ja Maarja, aga ka muud isikud alates karjastest ja lõpetades Idamaa tarkadega. Jõulupühade tsükkel koos kirikuaasta algusega algab 1. advendil – neljandal pühapäeval enne jõule. Neljas adventipühapäev on kirikus pühendatud last ootavale Maarjale.

MAARJA RIIKLIKUS SÜMBOOLIKAS

Maarjamaa nimi kajastub Eesti riiklikus sümboolikas. Maarjamaa Risti teenetemärk (*Order of the Cross of Terra Mariana, Ordre de la Croix de Terra Mariana*) asutati 1995. aastal Eesti Vabariigi iseseisvuse auks. Maarjamaa Risti teenetemärki annetakse Vabariigi presidendile ning kõrgeima klassi autasuna välismaalastele, kellel on erilisi teeneid Eesti Vabariigi ees. Ametist lahkunud Vabariigi presidentidele jääb Maarjamaa Risti teenetemärk alles (Vabariigi Presidendi Kantselei 2015).

Maarjamaa risti idee autoriteks olid Priit Herodes ja Lennart Meri – taasiseseisvunud Eesti riik vajab oma sümboolikat. Aumärkide väljatöötamise protsessi kiirendas traagiline sündmus Läänemerel – parvlaeva Estonia uppumine 1994. aasta 28. septembri öösel. Eesti riik soovis tunnustada päästeoperatsioonis osalenud Soome ohvitsere ning ei soovinud seda teha nõukogude sümboolikat ja/või aumärke kasutades. Niisiis töötati kiirkorras välja rahvusvärvidest ja Eesti riigivapi heraldilisest algkujust inspireeritud Maarjamaa Risti orden (*Ibid.*).

Piirkondlikus sümboolikas on Maarja(maa) teemat kasutanud Paistu vald Mulgimaal (nüüdseks eraldi haldusüksusena oma tegevuse lõpetanud). Valla vapi must värvus on üks Eesti rahvusvärvidest ja tähistas Neitsi Maarjat kui kannatavat ema (*mater dolorosa*). Tugeva juurestikuga kuldne tamm (prototüübiks Polli põlistamm) sümboliseeris sellest piirkonnast võrsunud jõulist rahvuslikku ja kultuurilist liikumist. Puud kroonivähtrist, valguse ja hariduse sümbol, märkis ka Neitsi Maarjale pühendatud Paistu kirikut. Hõbe on Maarja kui Püha Neitsi värv (Paistu valla vapp, Vikipeedia)

MAARJA (ETNO)BOTAANIKAS

Eestis kasvab üsna palju maarja-nimelisi taimi, näiteks maarjakask (Lõuna-Eesti maarjakõiv; karjala kask, *Betula pendula* var. *Carelica*), hariplik maarjalepp (*Agrimonia eupatoria*), lõhnav maarjahein (*Anthoxanthum*

odoratum), maarja-sõnajalg (*Dryopteris filix-mas*), mis on taimede ametlikud nimetused, kuid rahvapäraseid „maarjalilli“, mis tähendavad sageli erinevaid botaanilisi liike, on samuti omajagu – maarjaristikhein ehk kollane mesikas (*Melilotus officinalis*), maarja-härjapäa ehk kuldristik (*Trifolium aureum*), maarjarõigas ehk aed-mädarõigas (*Armoracia rusticana*), maarjamalts ehk valge mesikas (*Melilotus albus*), maarjalill ehk harilik kirikakar (*Bellis perennis*).

Paljudele neist on omistatud ravivaid omadusi, mõnedki on seotud rahvauskumuste ja kommetega. Lõhnav maarjahein oli talupojapulma pruudikimpude taim, sümbolväärtusega väekas lõhnataim, mis pidi pruuti kaitsma. Maarjaheina on pandud ka leivataignasse, kui küpsetati erilisi, rituaalseid leibu – kui kõrred küpsetamise käigus leiva sees kõrbesid, oli see halb enne. Rahvameditsiinis on maarjaheina keeduvett kasutatud silmade raviks, nõrkuse puhul, venituste arstimisel. Heinamaarjapäeval niidetud maarjaheina tunti imeheinana, mis voolavas vees ujus vastuvoolu, suutis avada ukсед-lukud, juhatada kätte varandused, õpetada lindude keeli jne.

Maarjaheinal oli ilus magus lõhn, siis heinu pandi tubaka hulka, et annaks hiad lõhna. Maarjaheinu pandi ka riiete juurde, et annaks hiad lõhna juurde. (ERA Koeru 1938).

Väidetavalt võimendus maarja-nimeliste taimede levik vennastekoguduste liikumise ajal 18. sajandil, mil taimi hakati nimetama lähtuvalt kristlikust kontekstist. Teisalt võivad taimede nimetused olla muundet saksa vms keelest. Näiteks Ants Viirese arvates pärineb nimetus maarjakask sõnast *Maserbirke* (kirikask), mida on kõlalises seostatud neitsi Maarja nimega (Viires 2000: 118).

KOKKUVÕTTEKS

Eeltoodule tuginedes võib väita, et Maarjal kui katoliku kiriku suurimal pühakul ja inimkonna kaitsepühakul on ühel või teisel moel meie traditsioonilises rahvakultuuris ja riiklikus identiteedis jätkuvalt üpriski tähenduslik roll.

Suhteliselt nappide, ent siinkirjutaja arvates piisavalt esinduslike näidete põhjal võib väita, et Maarjamaa kui poetilise toponüümi kasutamine on Eesti kultuuriruumis aktiveerunud ühiskondlik-poliitilistel

murranguaegadel ja seda suuresti loovisikute loomingu (sõna, muusika, visuaal jne) vahendusel, kellel on – ja on alati olnud – ajaloos võtme- roll ühiskonna ja vähemal määral ka üksikisiku identiteedimääratluste ja väärtushinnangute peegeldamisel, suunamisel ning kujundamisel ja/või konstrueerimisel.

Kui palju ja kas üldse on võimalik Maarja ja Maarjamaa diskursuse kaudu mõõta eestlaste religioossuse määra, on küsitav. Kuid on selge, et Eesti rahvausund on osa Euroopa kristlikust rahvausust ning selles on Maarjal tähelepanuväärne roll ja koht. Rahvausund, nii nagu me seda mõistame, sisaldab endas nii religioosseid ettekujutusi ja praktikaid kui konkreetse rühma liikmete poolt omaks võetud uskumusi ja nendel põhinevat kombestikku (näiteks paastumaarjapäeva kaasaegne tähistamine), sõltumata sellest, kas tegemist on kristlike arusaamade või nende rahvapäraste tõlgendustega. Traditsioonilisel rahvakultuuril on Eestis olemas oma kindel kõlapind ja sajanditepikkused kokkupuutepunktid kristlusega ning eelmainitu peegeldub selgesti ka Maarja ja Maarjamaa diskursuses läbi aja.

Bibliograafia

- Alender, Eve, Henno, Kairit, Hussar, Annika, Päll, Peeter, Saar, Evar. 2002. *Nimekorralduse analüüs*. Eesti Keele Instituut: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/40634/Keel_Nimekorraldus.pdf (01.05.2019).
- Eisen, Matthias Johann. 1920. *Eesti uuem mütoloogia*. Tallinn: https://et.wikisource.org/wiki/Eesti_uuem_m%C3%BCtoloogia (05.05.2019).
- Eliade, Mircea. 1992. „Sakraalne ja profaanne. Religiooni olemus“. *Vikerkaar*, IV–XII.
- Ernits, Enn. 2016. „Maarjamõisa“. *Eesti kohanimeraamat*, edd. Marja Kallasmaa, et al.. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Haamer, Eenok. 1972. *Eesti rahvatraditsioonis esineva paastumaarjapäeva tähistamise usuline taust ja tähendus. Magistritöö tegeliku usuteaduse magistrikaadi taotlemiseks usulise rahvateaduse alal*. EELK Konsistooriumi juures asuva Usuteaduse Instituudi usuteaduskond. Tartu-Mustvee. Käsikiri TTA raamatukogus.
- HLK 1982 = *Henriku Liivimaa kroonika*, ed. Enn Tarvel. Tallinn: Eesti Raamat.
- Hupel, August Wilhelm. 1782. *Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland. Gesammelt und herausgegeben durch August Wilhelm Hupel*.

- Dritter und letzter Band. Nebst vollständigen Register über alle drey Bände.* Riga, 1782 zu finden bey Johann Friedrich Hartknoch. Riga: J. F. Hartknoch.
- Jung, Jaan. 1910. *Muinasaja teadus eestlaste maalt III. Kohalised muinasaja kirjeldused Tallinnamaalt.* Tallinn: A. Busch'i rmtkpl.; Tartu: Postimees.
- Kallasmaa, Marja. 2016. „Märjamaa“. *Eesti kohanimeramat*, edd. Marja Kallasmaa, et al.. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Kello, Karl. 2004. „Väike märgiatlas“. *Haridus 10*, <https://haridus.opleht.ee/Arhiiv/102004/lugu9.pdf> (05.05.2019).
- Kepp, Õnne. 2012. „Religioossed motiivid eesti lüürikas“. *Valdkonnaraamatud. Gümnaasium. Usundiõpetus*, edd. Toomas Jürgenstein, Olga Schihalejev. Tallinn: Eesti Haridusministeerium. http://oppekava.innove.ee/wp-content/uploads/sites/6/2017/01/Religioossed_motiivid_Eesti_1%C3%BC%C3%BCrikas.pdf (05.05.2019).
- Kohler, Vilja. 2016. „ERMi kirgiküttev eksponaat: jalahoop Neitsi Maarjale“. *Tartu Postimees*: 02.10, <http://tartu.postimees.ee/v2/3857929/ermi-kirgi-kuettev-eksponaat-jalahoop-neitsi-maarjale> (10.10.2016).
- Kõivupuu, Marju. 2011. *101 Eesti pühapaika.* Tallinn: Varrak.
- Kõivupuu, Marju. 2014. „Pärimus maastikul, maastik pärimuses. Hargla ja Kambja kihelkonna näitel“. *Maastik ja mälu. Pärandiloomerengu-jooni Eestis*, edd. Linda Kaljundi, Helen Sooväli-Sepping: 441–475. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Kõivupuu, Marju. 2015. „Püha Maria maa kaikes paikas“. *Maaleht*: 13.12, <https://maaleht.delfi.ee/news/maaleht/elu/puha-maria-maa-kaikes-paikas?id=73139473> (05.05.2019).
- Kõivupuu, Marju. 2018. *Meie pühad ja tähtpäevad.* Tallinn: Varrak.
- Lahe, Jaan. 2014. „Maarjamaa kahtlane juubel“. *Postimees*: 06.09, <https://arvamus.postimees.ee/2912257/maarjamaa-kahtlane-juubel> (20.03.2019).
- Loorits, Oskar. 1951. *Grundzüge des estnischen Volks Glaubens.* Lund.
- Luther, Martin. 2012. „Et Kristus on sünni pooltest juut“. *Valitud tööd*, ed. Urmas Petti: 433-462. Tartu: Ilmamaa.
- Maarjamaa kalender 2018.* Rapla: Marta Raamat OÜ.
- Maarjamaa kalender 2020.* 2019. Tartu: Sulemees.
- Mäeniit, Piret, ed. 2011. *Eesti nimed.* Tallinn: Mytho.
- „Naissaare uue kabeli pühitsemine“. *Eesti Kirik*, 08.09.1938, <http://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=eestikirikeelk19380908.2.14> (12.09.2016).

- Olearius, Adam. 1996. *Täiendatud uus reisikiri Moskoovia ja Pärsia teekonna kohta, mis toimunud Holsteini saatkonna lähetamisel Vene tsaari ja Pärsia kuninga juurde*. Tallinn: Olion.
- Paul, Toomas. 1999. *Eesti piiblitõlke ajalugu. Esimestest katsetest kuni 1999. aastani*. Tallinn: Emakeele Selts.
- Paulson, Ivar. 1997. *Vana eesti rahvausk: usundiloolisi esseid*. Tartu, Ilmamaa.
- Päll, Peeter. 2016a. „Maarja.“ *Eesti kohanimeraamat*, edd. Marja Kallasmaa, et al.. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Päll, Peeter. 2016b. „Maarjamäe.“ *Eesti kohanimeraamat*, edd. Marja Kallasmaa, et al.. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Päll, Peeter. 2016c. „Maarja-Magdaleena.“ *Eesti kohanimeraamat*, edd. Marja Kallasmaa, et al.. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Sivers, Fanny de. 1992. „Maarjamaa ja Maarja“. *Mateeriasse kootud palve*, Fanny de Sivers: 71-78. *Loomingu Raamatukogu* 1/2.
- Valk, Heiki. 2003. „Eestlasest ja ristiusust vanemas ajaloos“. *Haridus*. 4: 22-26.
- Viires, Ants. 1995. *Eesti rahvakultuuri leksikon*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Viires, Ants. 2000. *Puud ja inimesed*. Tartu: Ilmamaa.

Veebiviited

- EELK MMMK = EELK Mustamäe Maarja Magdaleena koguduse koduleht: <https://mustamaekogudus.weebly.com/> (03.05.2019).
- „Ettevõtmised 2018“. *Sillaotsa talumuuseum*, <http://www.velise.ee/saurus/index.php?id=223917> (03.04.2019).
- „Ettevõtmised 2019“. *Sillaotsa talumuuseum*, <http://www.velise.ee/saurus/index.php?id=222316> (03.04.2019).
- „Heinamaarjapäeva tähistamine“. 2010. *Urvaste vallarahva leht*, 01.06, <http://urvasteleht.blogspot.com/2010/07/heinamaarjapaeva-tahistamine.html> (10.10.2016).
- Henno, Kairit. 2003a. „Isikunimede ajaloost Euroopas. Ristiusuaegsed eesnimed. Nimeloengud. Antroponomastika kursuse lühikonspekt.“ *Nimeveeb*, <http://nimi.keeletoiimetajad.ee/wp-content/uploads/2011/03/Eesnimede-ajalugu-Euopas.pdf> (22.03.2019).
- Henno, Kairit. 2003b. „Eesti eesnimed XIX ja XX sajandil. Nimeloengud. Antroponomastika kursuse lühikonspekt.“ *Nimeveeb*, <http://nimi.keeletoiimetajad.ee/wp-content/uploads/2011/03/Eesnimed-XIX-sajandil.pdf> (10.10.2016).
- Hussar, Annika. 2014. „Eesti eesnimede ajaloost. Ettekanne Tartus 31.01.2014.“ *Folklore.ee*, <http://www.folklore.ee/kp/lp/2014/AnnikaHussar30012014.pdf> (10.10.2016).

- Kangur, Villu, Mägi Tõnis. 1988. „Palve (Looja, hoia Maarjamaad)“. *Laulud*. ee, <http://www.laulud.ee/laul/palve-575.aspx> (05.09.2016).
- Koidula, Lydia. 1867. „Sind surmani“. *Emajõe ööbik: Eesti Värss*, <http://www.ut.ee/verse/index.php?m=authors&aid=6&obj=poems&apid=391> (05.09.2016).
- „Maarja Kirikud“. 2014. *Kaheksa sajandit Maarjamaad*, http://www.maarjamaa800.ee/sisu.php?lehe_id=4&alamlehe_id=0&alamlehe2_id=0 (16.09.2016).
- „Maarja külast“. 2019. *Maarja küla*, <http://www.maarjakyla.ee/et/maarja-kulast> (03.04.2019).
- Salo, Vello. 2010. „Ringkiri Maarjamaa“, <http://salo.pri.ee/> (05.09.2016).
- Salo, Vello. 2014. „Nimest Maarjamaa“. *Kaheksa sajandit Maarjamaad*, http://www.maarjamaa800.ee/artikkel.php?id=2&lehe_id=3&alamlehe_id=0 (05.09.2016).
- „Suur rukkiemapäev (15.08)“, *Maavalla Koda*, <https://www.maavald.ee/maausk/maarahva-pyhad/poimukuu/520-suur-rukkiemapäev-1508> (05.05.2019).
- Sputnik. 2016. „Jalahoop Neitsi Maarja kujutisele on ühtlasi jalahoop Eesti ajaloole“. *Sputnik*, 03.10, <http://sputnik-news.ee/society/20161003/3415069/jalahoop-neitsi-maarja-kujutisele-estii-ajaloole.html> (10.10.2016).
- Taremaa, Signe. 2016. „Viru-Nigula kirikusse jõudis uus Neitsi Maarja kuju“. *Viru-Nigula Vald*. 26.06, https://viru-nigula.kovtp.ee/uudised/ja-teated/-/asset_publisher/CuPohIn7JKIW/content/02-juuli-2016-heinamaarjapäev (10.10.2016).
- Untera, Anne. 2016. „Pöide kirikus tähistatakse heinamaarjapäeva“. *Saarte Suvenädal*: 6, 08.06, <http://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=saartesuvenadal20160708.2.5.4> (10.10.2016).
- Vabariigi Presidendi Kantselei. 2015. *Maarjamaa Rist 20 aastat*, https://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/images/maarjamaa_rist_20_et.pdf (11.09.2016).
- Viru-Nigula palverännak. 2014. *Rooma-Katoliku Kirik Eestis*, 26.06, <http://www.katoliku.ee/index.php/et/esyndmused/114-virunigula-palver%C3%A4nnak> (16.09.2016).;
- Visnapuu, Hendrik. 1927. „Maarjamaa laulud III“. *Maarjamaa laulud. Luuletused: Eesti Värss*, <http://www.ut.ee/verse/index.php?m=authors&aid=17&obj=poems&apid=1626> (05.09.2016).
- Õkva, Margit. 2014. „Vello Salo kõneles Maarjamaast.“ *Põlva Maarja kogudus*, 04.12, <http://www.pkala.net/polva/?p=142> (02.09.2016).

Andmebaasid

- EE 12.2003. Eesti Entsüklopeedia: http://entsyklopeedia.ee/artikkel/v%C3%A4ike-maarja_kihelkond (16.09.2016).
- Kannistu, Kai. 2018. „Paastumaarjapäeva tähistamine Karksi kihulkunnan“. *Eesti vaimse kultuuripärandi nimistu*, <https://www.rahvakultuur.ee/vkpnimistu/index.php?page=Public.Knowledge&id=275> (05.05.2019).
- KMR nr 2651 = *Kultuurimälestiste Riiklik Register, mälestis nr 2651 Naisaare kirik*, <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=2651> (16.09.2016).
- KMR nr 11543 = *Kultuurimälestiste Riiklik Register, mälestis nr 11543 Ohverdamiskoht "Maarjamägi"*, <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=11543> (09.09.2016).
- KMR nr 24066 = *Kultuurimälestiste Riiklik Register, mälestis nr 11543 Maarja-Magdaleena kirik*, <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=24066> (03.05.2019).
- Lukka-Jegikjan, Ene. 2017. „Paastumaarjapäeva tähistamine“. *Eesti vaimse kultuuripärandi nimistu*, <http://www.rahvakultuur.ee/vkpnimistu/index.php?page=Public.Knowledge&id=167> (03.04.2019).
- „Paistu valla vapp“ Vikipeedia: https://et.wikipedia.org/wiki/Paistu_valla_vapp (03.04.2019).
- SA 2019 Maarja = *Statistika andmebaas. Nime statistika. Otsing „Maarja“* <http://www.stat.ee/public/apps/nimed/> (22.03.2019).
- SA 2019 Maria = *Statistika andmebaas. Nime statistika. Otsing „Maria“* <http://www.stat.ee/public/apps/nimed/> (22.03.2019).

Arhiivid

- ERA Koeru 1938 = Eesti Rahvaluule Arhiiv (ERA) 1938. II 199, 481/91 < Koeru khk.
- Olesk, Peeter, Otsus, Velda. 1993. „Salvestisi Lydia Koidula 150. sünniaastapäeva puhuks valminud saadetest“, *ERR Arhiiv, fonoteek RMARH-80549*, <https://arhiiv.err.ee/vaata/salvestisi-lydia-koidula-150-sunniaastapaeva-puhuks-valminud-saadetest-160431> (05.09.2016).
- RKM Pataste 1983 = Riiklik Kirjandusmuuseum (RKM) 1983. Mgn. II 3933 (72) < Pataste k.